

Hur åtgärder för naturvård och friluftsliv bidrar till landsbygdsutveckling

Om Upplandsstiftelsens verksamhet i länets landsbygd

Signe Rönnegård

Uppsala juni 2022

Sammanfattning

Upplandsstiftelsen är en organisation som arbetar med naturvård och friluftsliv i Uppsala län. Den här rapporten undersöker hur organisationens arbete bidrar till landsbygdsutveckling och vilken potential som finns att utveckla detta. Rapporten har tagits fram våren 2022 under min praktik på Upplandsstiftelsen, som sker inom ramen för agronomutbildningen med inriktning landsbygdsutveckling vid Sveriges Lantbruksuniversitet. Underlaget utgörs av deltagande i verksamheten samt intervjuer med anställda på Upplandsstiftelsen och dess samarbetspartners på landsbygden.

Med utgångspunkt i Upplandsstiftelsens verksamhet visar rapporten att landsbygdsintressen på flera sätt överlappar med naturvårds- och friluftslivintressen. Åtgärder för naturvård och friluftsliv kan stärka lokalsamhället och göra det mer attraktivt för såväl invånare som besökare. En viktig del i detta är Upplandsstiftelsens arbetssätt, där lokala intressenter inkluderas och bidrar i genomförandet av åtgärder på landsbygden. Den sortens samarbeten minskar risken för konflikter, stärker lokala aktörer och ökar acceptansen för naturvård- och friluftslivsåtgärder. Samtidigt främjar även själva åtgärderna landsbygdsutveckling. Insatser för naturvård och friluftsliv på landsbygden gynnar arbetstillfällen, främjar friluftsliv, bidrar till gemenskap och engagemang, skapar förutsättningar för naturturism samt stärker möjligheterna att bedriva jord- och skogsbruk. Rapporten pekar även ut hur arbetet med naturvård och friluftsliv kan utvecklas för att ytterligare bidra till länets landsbygd, till exempel genom förändrade arbetssätt och synergier som inte utnyttjas i dagsläget.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
Introduktion	3
Om Upplandsstiftelsen	4
Vad är landsbygd och landsbygdsutveckling?	4
Verksamheten ur ett landsbygdsperspektiv	6
Upplandsstiftelsens arbetsätt	6
Upplandsstiftelsens organisationsform	6
Samarbete med lokala aktörer	7
Aktiviteter i naturen	8
Naturvårdsåtgärder	8
Åtgärder i odlingslandskapet	8
Åtgärder i vattenmiljöer och våtmarker	10
Åtgärder i skogslandskapet	11
Förvaltning av naturområden	13
Områden med betydelse för närboende	13
Lokala entreprenörer ger arbetstillfällen och acceptans	14
Naturinformation	14
Utflyktsprogrammet	15
Naturkartan	15
Smultronställen	16
Campingar och stugbyar	17
Arbetstillfällen och bättre service	17
Vikten av gemenskap och lokalt samarbete	17
Besöksnäring på landsbygdens villkor	18
Friluftsliv och folkhälsa	19
Upplandsleden	19
Mötesplatser i naturen	20
Kanutleder	21
Folkhälsa i natur för alla	21
Utomhuspedagogik	23
Utomhuspedagogik på landsbygden	23
Utomhuspedagogik och platstillhörighet	24
Avslutande diskussion	25
Samarbete med lokala aktörer gynnar landsbygden	25
Naturens bidrag till platstillhörighet och gemenskap	26
Insatser för ett hållbart skogs- och jordbruk	27
Friluftsliv och folkhälsa för landsbygdsbefolkningen	28
Arbetstillfällen och service	28
Besöksnäring och naturturism - på landsbygdens villkor	29

Introduktion

Att ha ett särskilt begrepp för samhällsfrågor på landsbygden är viktigt, eftersom städer ofta utgör normen för hur utveckling ska bedrivas och vad som är ett attraktivt samhälle.

Landsbygdsutveckling är en del av den övergripande samhällsutvecklingen och synliggör både de möjligheter och utmaningar som finns utanför städerna. Genom begreppet landsbygdsutveckling uppmärksammas lokala aktörers perspektiv på samhällsutveckling, samt vilka möjligheter som finns att bo och verka på landsbygden. En viktig aspekt är att människor ska kunna påverka utvecklingen i sitt lokalområde. Samtidigt påverkar landsbygdens utveckling också angelägna samhällsintressen, som hållbar livsmedelsförsörjning och markanvändning.

Upplandsstiftelsen genomför åtgärder för naturvård och friluftsliv över hela Uppsala län, inklusive länets landsbygd. Många insatser genomförs i samarbete med lokala aktörer och påverkar naturen runt lokalsamhällen på landsbygden. I den rådande samhällsdebatten ställs ibland särskilt naturvård mot landsbygdsfrågor, inte minst i debatten om hur ett hållbart skogsbruk ska bedrivas. Det gör det intressant att inte bara fokusera på motsättningar, utan också undersöka gemensamma intressen.

Den här rapporten beskriver vilken effekt som Upplandsstiftelsens verksamhet har på landsbygdsutvecklingen i länet. Stor vikt läggs vid att kartlägga landsbygdsaktörers perspektiv på organisationens verksamhet. Där ingår både att fånga upp hur dessa parter ser att dagens verksamhet påverkar landsbygden och hur arbetet gentemot landsbygden skulle kunna förbättras. Resultatet kan användas av Upplandsstiftelsen för att medvetandegöra hur organisationen påverkar lokal samhällsutveckling och hur det arbetet kan utvecklas. Det är också intressant för aktörer inom samma fält som vill ta del av konkreta exempel på hur de kan bidra till utveckling i lokalsamhällen, eller allmänt öka kunskapen om hur naturvårds- och friluftslivsåtgärder relaterar till landsbygdsfrågor.

Rapporten inleds med en förklaring till begreppen landsbygd respektive landsbygdsutveckling. I rapportens huvuddel beskrivs Upplandsstiftelsens verksamhet i relation till landsbygdsutveckling, vilket avslutas med en sammanfattning av rapportens huvudpunkter. Rapporten är inte heltäckande när det gäller Upplandsstiftelsens verksamhet,

utan fokuserar på de delar där kopplingen till landsbygdsutveckling på förhand bedömdes som tydligast. Därför beskrivs vissa delar av verksamheten mer ingående än andra.

Rapporten har tagits fram under april och maj 2022. Materialet har hämtats in dels genom deltagande i Upplandsstiftelsens verksamhet, dels genom intervjuer med anställda på Upplandsstiftelsen och lokala samarbetspartners i Uppsala län.

Om Upplandsstiftelsen

Upplandsstiftelsen bildades 1972 på initiativ av dåvarande landstinget (idag Region Uppsala), med syftet att bevara värdefull natur och gynna friluftsliv i Uppsala län. Organisationen är uppdelad i en friluftsavdelning och en naturvårdsavdelning. Friluftsavdelningen ägnar sig åt att tillgängliggöra natur för olika grupper, naturpedagogik, folkhälsa och andra sociala aspekter av natur, medan naturvårdsavdelningen har som mål att främja och bevara biologisk mångfald. Huvudkontoret ligger i centrala Uppsala där kanslipersonalen har sin utgångspunkt. Åtgärder i naturen och samarbete med lokala aktörer gör att möten och aktiviteter anordnas över hela länet. Upplandsstiftelsens fältpersonal utgår inte från kontoret utan är knutna till ett visst geografisk område som de förvaltar.

Trots namnet är stiftelsen numera ingen stiftelse, utan en ideell organisation där Region Uppsala samt regionens kommuner är medlemmar. Styrelsen består regionala politiker. I Upplandsstiftelsen stämma finns dessutom kommunala politiker, en vardera för länets samtliga kommuner. Dessa politiker utgör ombud för kommunerna på stämman.

Arbetet finansieras genom ett grundanslag från Region Uppsala, men kompletteras genom att Upplandsstiftelsen söker olika former av projektmedel. Många projektmedel kräver att organisationen själv delvis bidrar med egna medel, vilket till exempel kan vara den tid som anställda lägger ner på projektet. På så vis kan Upplandsstiftelsen "skala" upp sina egna medel genom att driva arbeten i projektform.

Vad är landsbygd och landsbygdsutveckling?

Hur begreppet landsbygd bör definieras beror på sammanhanget där det ska användas. I den här rapporten, med Uppsala län i fokus, definieras landsbygd som områdena utanför

kommunernas centralorter samt utanför orter med fler än 3000 invånare. Med begreppet landsbygd avses här därför både glesbygd och mindre tätorter i Uppsala län.

Olika landsbygder har olika förutsättningar och även i en och samma bygd kan olika grupper ha olika idéer om hur deras lokalsamhälle bör utvecklas. Det finns alltså inte *en* önskvärd gemensam utveckling för Sveriges samtliga landsbygder, och inte heller en enskild önskvärd utveckling för en viss landsbygd.

I den här rapporten används fem olika kategorier för att beskriva landsbygdsutveckling. De har tagits fram utifrån relevant forskning, politiskt beslutade mål och visioner, undersökningar där olika grupper från landsbygden deltagit, samt hur lokala aktörer själva beskriver sin syn på landsbygdsutveckling.

- **Möjlighet för människor att påverka utvecklingen i sitt lokalsamhälle.** Att man tillsammans känner att man kan göra skillnad. Synen på landsbygdsutveckling präglas ofta av ett underifrånperspektiv, det vill säga att utvecklingen ska ledas av de som bor på landsbygden. Då är det också viktigt att det finns förutsättningar på landsbygden för att kunna påverka.
- **Arbetsstillfällena och näringslivet.** För att försörja sig på landsbygden behövs arbeten på rimligt avstånd från där man bor. Särskilt besöksnäringens potential pekas ut av många aktörer.
- **Areella näringar.** Förutsättningarna för att bedriva skogs- och jordbruk påverkar viktiga samhällsintressen som livsmedelsförsörjning, klimatomställning, markanvändning, med mera.
- **Platstillhörighet, gemenskap och stolthet över lokalsamhället.** Inte minst ideellt engagemang i lokala föreningar bidrar till detta. På regional och lokal nivå betonas särskilt vikten av att unga på landsbygden trivs där de växer upp.
- **Service och infrastruktur.** Här ingår transporter, skola, vård, bredband, affärer, med mera.

Verksamheten ur ett landsbygdsperspektiv

I rapportens huvuddel presenteras hur Upplandsstiftelsens verksamhet berör olika aspekter av landsbygdsutveckling. En viktig del av rapporten är att kartlägga olika perspektiv på landsbygdsutveckling, med fokus på aktörer som verkar på landsbygden. Här beskrivs både sådan verksamhet som idag bidrar till landsbygdsutveckling, men också målkonflikter och utvecklingspotential.

Upplandsstiftelsens arbetssätt

För att se vilken påverkan som Upplandsstiftelsen har på lokalsamhällen räcker det inte att enbart titta på vilka åtgärder som verksamheten resulterar i. En viktig del är även hur organisationen arbetar för genomföra åtgärderna, processer som ofta sker i samarbete med markägare, civilsamhälle, entreprenörer och andra lokala aktörer.

Upplandsstiftelsens organisationsform

Upplandsstiftelsen är en ideell förening vars medlemmar är kommunerna och regionen. Det gör att Upplandsstiftelsen kan uppfattas som ett mellanting mellan myndighet och ideell förening. Såväl anställda på Upplandsstiftelsen som dess samarbetspartners uppger att organisationen upplevs som förtroendeingivande och enkel att samarbeta med. Markägare och företrädare för lokala föreningar lyfter särskilt vikten av att Upplandsstiftelsen åker ut och för en dialog på aktörens hemmaplan. "Man kan prata över en kopp kaffe hemma i köket och det som man kommer överens om, det blir också gjort. Inte en massa bökgig byråkrati", menar en markägare som samarbetar med organisationen.

Upplandsstiftelsen har också en fördel som utomstående part, eftersom de då kan ha en medlande funktion i vissa situationer. Det kan exempelvis gälla när markägaren är avigt inställd till myndigheter, eller när grannar på grund av andra konflikter inte vill kommunicera direkt med varandra, men ändå har ett intresse av att samarbeta runt exempelvis hävd av betesmarker.

Den flexibla organisationsformen är på många sätt en fördel, men ibland också en utmaning. Något som lyfts i flera intervjuer är vissa känner sig osäkra på Upplandsstiftelsens roll och ansvar. I intervjuerna dyker det upp även upp exempel där lokala aktörer av olika skäl är

avigt inställda till Upplandsstiftelsen. I vissa fall handlar det om att aktören eller individen i fråga har en annan bild av vad som är en önskvärd utveckling.

Samarbete med lokala aktörer

Upplandsstiftelsens arbete sker både utifrån egna initiativ och idéer från externa aktörer. Flera anställda menar att det är avgörande att få med lokala intressenter när Upplandsstiftelsen tar initiativ till åtgärder. Att bygga lokala nätverk ger ökad acceptans för Upplandsstiftelsens åtgärder. Bland annat nämns betydelsen av att informera och involvera dessa i ett tidigt skede. Tidig information eliminerar många potentiella konflikter, samt gör det möjligt att få in lokal kunskap i processen.

Dessa nätverk är även viktiga ur ett landsbygdsperspektiv, eftersom det kan ge stöd till de parter som ingår i nätverket. Att en utomstående part visar uppskattning för exempelvis en förenings eller en lantbrukares insatser kan öka dennes motivation att fortsätta med sitt arbete. Lantbrukare kan ha en stark relation till marken som de brukar, samtidigt som jobbet är ensamt. Då är det betydelsefullt att någon utifrån också vill engagera sig för området. I samarbete med föreningar kan Upplandsstiftelsen stötta exempelvis genom organisationens kunskap i att söka projektmedel, lägga ut egna medel i väntan på att projekt pengar ska betalas ut och kunna gå in som medfinansier i projekt.

Flera av de intervjuade reflekterar över att det kan finnas föreningar som inte känner till Upplandsstiftelsen, men som skulle kunna vara intresserade av det stöd som Upplandsstiftelsen kan bidra med. Att nå ut till fler markägare diskuteras också i sammanhanget. Idéer som lyfts i intervjuerna är att Upplandsstiftelsen skulle kunna ha stormöten eller skicka ut nyhetsbrev riktat till aktörer på landsbygden. En annan möjlig idé är att informera de som är ansvariga för civilsamhällesfrågor på länets kommuner om möjligheten att få stöd från Upplandsstiftelsen, så att de kan förmedla informationen till aktuella föreningar i kommunen. En grupp som Upplandsstiftelsen inte samarbetar med i dagsläget är unga på landsbygden. Att ge unga en meningsfull fritid där de bor, till exempel genom aktiviteter eller möjligheten att påverka sitt lokalsamhälle, är betydelsefullt i sig. Det är också en viktig ur ett landsbygdsperspektiv. Flera aktörer, bland annat landsbygdskommuner, vill att unga ska trivas och känna stolthet över den plats de växer upp på, för att få dessa att stanna eller återvända efter studier.

Aktiviteter i naturen

En viktig del i Upplandsstiftelsen verksamhet är att genomföra aktiviteter ute i naturen. Under 2022 sker exempelvis invigningar av olika friluftsför- och naturvårdsprojekt som genomförs i Upplandsstiftelsen regi, till exempel den restaurerade våtmarken i Ledskär och fiskeomløpet vid Hargs bruk. Invigningarna riktar sig dels till de parter som varit involverade i projekten, men också till lokalbefolkningen och andra intresserade. På evenemangen uppmärksammas hur projektet förbättrar naturen och åtgärden kopplas till större samhällsfrågor - till exempel hur en restaurerad våtmark kan bidra till att förbättra situationen Östersjön. Dessa event är också värdefulla för att peka ut platser som ett potentiellt besöksmål. Att Upplandsstiftelsen hjälper till att uppmärksamma värden för natur och friluftsliv kan på så sätt bidra till en positiv bild av platsen, och även locka folk att stanna kvar samt bosätta sig på landsbygden.

Flera av de intervjuade som inte själva arbetar på Upplandsstiftelsen lyfter vikten av att uppmärksamma naturvårdsprojekt i till exempel lokaltidningen för att nå ut till närboende. De betonar också vikten av att Upplandsstiftelsen är aktiv på sociala medier när organisationen anordnar lokala evenemang.

Naturvårdsåtgärder

Upplandsstiftelsen genomför naturvårdsåtgärder i skogs- och odlingslandskapet samt i vattenmiljöer och våtmarker för att gynna biologisk mångfald. Det här avsnittet fokuserar på åtgärder som genomförs där Upplandsstiftelsen inte själva förvaltar marken, till skillnad från den verksamhet som bedrivs i organisationens egna naturområden.

Åtgärder i odlingslandskapet

Upplandsstiftelsen arbetar med rådgivning, restaurering och skötsel av biologiskt värdefulla marker i jordbrukslandskapet. Jordbruket är en viktig del av landsbygdsutveckling av flera skäl. Lantbruksföretag skapar arbetstillfällen på landsbygden och gör landskapet attraktivt att vistas i. En lantbrukare kan dessutom ha en lokalt viktig roll genom att arbeta med snöröjning, utträta sysslor där vissa maskiner krävs, med mera. Jordbruket påverkar också viktiga samhällsintressen, som en hållbar livsmedelsförsörjning, markanvändning och bidrag till klimatomställningen. Samtidigt finns många utmaningar för dagens jordbruk, inte minst vad gäller lönsamhet.

Roslagshagar är ett av Upplandsstiftelsens projekt inom odlingslandskapet, med syftet att gynna naturbetesmark. Åtgärderna riktas mot mindre mark- och djurägare. Upplandsstiftelsen ställer iordning och restaurerar betesmarker, medan mark- och djurägare står för driften. De artrika naturbetesmarkerna är beroende av kontinuerlig hävd. Därför är det viktigt att förvaltningen av marken säkerställs på längre sikt. De åtgärder som Upplandsstiftelsen gör för att underlätta naturbete bidrar dessutom till lantbrukets lönsamhet. Organisationen hjälper till att söka miljöersättningar, vilket ger extra inkomster till lantbruket. Att söka dessa ersättningar kan vara komplicerat, varför Upplandsstiftelsens kompetens i frågan underlättar för många lantbrukare. Särskilt i områden med mer småskaligt jordbruk, som i Roslagen, kan ersättningar från EU utgöra en stor del av jordbrukets inkomst. Upplandsstiftelsen deltar även i samarbeten med syftet att få naturbeteskött att märkas ut och i större utsträckning säljas i butiker, vilket kan ge lantbrukarna betalt för de mervärden som produktionen resulterar i. Utöver de mindre lantbruken har Upplandsstiftelsen också samarbeten med större djurägare vars affärsidé är att låta djuren beta för att hålla andras marker öppna. Här har Upplandsstiftelsen en viktig roll som förmedlare av mark till djurägaren.

Av de olika typer av resurser som Upplandsstiftelsen bidrar med är finansieringen av nya djurstallar särskilt viktig. Sådana byggnader är en stor investering, som kan vara svår att få lån till för ett lantbruk med sviktande ekonomi. Att Upplandsstiftelsen bidrar till detta har varit en viktig del för att många gårdar överhuvudtaget ska fortsätta med jordbruket.

I fallet med Roslagshagar började arbetet 2002, i skrivande stund för tjugo år sedan. De anställda på Upplandsstiftelsen som varit involverade i projektet beskriver att medelåldern på lantbrukarna i början av projektet var hög och att många hade en dyster syn på lantbrukets fortlevnad i trakten. Idag har flera yngre börjat bedriva lantbruk i området och bilden av lantbrukets framtid är ljusare. Upplandsstiftelsens åtgärder bedöms ha varit viktig för att stärka den utvecklingen.

Naturvårdande åtgärder i jordbrukslandskap kan ha både direkta och indirekta positiva effekter på bevarande av jordbruksmark och livsmedelsförsörjning. Att hitta gemensamma intressen mellan naturvård och lantbruket är relevant för såväl landsbygden som resten av samhället. En utmaning för jordbrukets hållbarhet är beroendet av importerade insatsmedel, som drivmedel, foder, utsäde, gödsel och växtskyddsmedel. Där är Upplandsstiftelsens

pågående biogasprojekt särskilt intressant. I nuläget försvåras utökad naturvårdsslåtter längs Dalälven eftersom det inte går att göra sig av med mer hö. Slåttern är viktig för den biologiska mångfalden, samt ett sätt att förhindra att värdefull jordbruksmark växer igen med skog eller försvinner på annat sätt. Samtidigt är det en kostsam åtgärd och det är svårt att få avsättning för det gräs som slås. Det skulle fler biogasanläggningar kunna ändra på, eftersom höet är en potentiell resurs för tillverkning av biogas. För att kunna utnyttja den resurs som biomassan från slåttern utgör samordnar Upplandsstiftelsen finansieringen av ett projekt som undersöker förutsättningarna för småskaliga biogasanläggningar. Fler biogasanläggningar på lantbruk skulle vara en viktig pusselbit i en hållbar, lokal energiförsörjning, samt göra det mer attraktivt att slå mark när höet kan bli till energi. Att stimulera slåtter kan också utgöra en viktig foderreserv under krisår. I vanliga fall är intresset för höet som foder lågt, men under foderbristen 2018 uppstod en efterfrågan på det slåtrade höet.

Utöver värden för livsmedelsförsörjning kan åtgärderna dessutom göra landskapet mer attraktivt att vistas i, menar en lokal förvaltare: “Det blir väldigt trevligt med öppna jordbruksmarker, om det inte blir så storskaligt som i Uppsala. Det småskaliga jordbruket är väldigt trevligt att vistas i. Jag tror på mångfald och ett varierat landskap. Inte bara stora granskogar.”

Åtgärder i vattenmiljöer och våtmarker

Upplandsstiftelsens åtgärder i kustmynnande bäckar och våtmarker gynnar bland annat lek- och uppväxtområden för fisk, som är viktiga för fungerande kustekosystem. Det främjar i förlängningen även det småskaliga fiske som bedrivs längs kusten. Livskraftiga populationer av fisk kan också gynna fiske för lokalbefolkning och fisketurism, där det senare utgör ett viktigt underlag för besöksnäringen i vissa områden.

Att restaurera våtmarker och vattendrag kan också resultera i attraktiva fågellokaler, vilket lockar fågelskådare till platsen, som vid Kavarö våtmark och Tegelmorasjön. Vid Tegelmorasjön, som har utnämnts till smultronställe, har naturvårdande åtgärder kombinerats med att tillgängliggöra platsen för friluftsliv. Platsen är viktig för såväl närboende som långväga besökare.

Åtgärder i skogslandskapet

Upplandsstiftelsens arbete med skog är fokuserat till tre områden: Vällena, Länna och nedre Dalälven. På dessa platser ingår också åtgärder i odlingslandskapet, som hävd av slåtter- och betesmarker. Arbetet sker genom så kallad ekologisk landskapsplanering, där fokus på åtgärder för biologisk mångfald är på landskapsnivå, snarare än i enskilda små områden. Landskapen har valts ut för att de representerar unika naturmiljöer med en mycket hög biologisk mångfald.

Upplandsstiftelsens samarbeten i dessa områden resulterar i restaurering av olika typer av naturmiljöer, ökad hänsyn i brukandet av skogen och skydd av natur för att öka mångfalden. I Vällena och Länna sker samarbetet med de skogsbolag - Holmen och Billerud Korsnäs - som dominerar ägarstrukturen i respektive område. I nedre Dalälven samarbetar Upplandsstiftelsen med flera aktörer, både enskilda markägare, skogsbolag och andra större markägare som Fortum. I det här avsnittet beskrivs framförallt Upplandsstiftelsens arbete i Länna, eftersom arbetet där var i fokus under tidsperioden då rapporten togs fram.

I landsbygdssamhället Länna planerar Holmen - som äger mycket mark nära samhället - att utse delar av skogen till en så kallad Kunskapsskog. Det skogsinnehav som utgör Kunskapsskog kommer vara en kombination av skyddad och brukad skog, med större fokus på att bevara och utveckla naturvärden än på bolagets övriga marker. Här har Upplandsstiftelsen haft en central roll i att bidra till Holmens naturvårdsinsatser i området sedan samarbetet inleddes 1998. Holmen avser att i utvecklandet av Kunskapsskogen att etablera fler vandringslingor med information om skogsskötseln, vilket gör skogen mer tillgänglig för närboende. Bolaget har sedan tidigare anlagt leder nära samhället. Tillgång till promenadstråk och områden för friluftsliv anges i flera intervjuer som faktorer för en attraktiv landsbygd, inte minst i anslutning till mindre samhällen.

Skogarna runt Länna har höga naturvärden knutna till lövrika miljöer. Mer varierade skogar med en ökad andel löv är avgörande för att öka resiliensen gentemot de utmaningar som skogsbruket står inför - utmaningar som kommer bli mer påtagliga i takt med klimatförändringarna. Granbarkborrens framfart är ett uppmärksammat exempel på riskerna med att bedriva skogsbruk enligt en ensidig mall. Att Holmen prövar ett brukande av skogen som gynnar löv är därför viktigt för naturvård såväl som långsiktig produktion.

Ur ett landsbygdsperspektiv skulle det vara intressant att sprida Holmens skötsel av Kunskapsskogen till andra markägare, till exempel genom att utveckla Kunskapsskogens roll som demonstrationsområde för skogsägare alternativt skogliga rådgivare. Ett samarbete med exempelvis skogsägarföreningen Mellanskog skulle kunna inspirera fler att ställa om sin produktion, med exempelvis Holmens Kunskapsskog som förebild. Det vore även intressant att se över Upplandsstiftelsens naturvårdsprojekt också i andra områden än Länna och låta lämpliga områden agera goda exempel för skogsägare.

Att få bra betalt för produktion av löv skulle ge fler incitament att gynna löv i sina bestånd. Holmen själva lyfter problemet att det idag inte finns en anpassad produktion för att få avsättning för lövträden, eller kanske snarare att det skulle ta för mycket tid och resurser för att vara ett alternativ. Ökad förädling av virke i småskalig skogsindustri skulle både ha möjlighet att ge skogsägaren bättre betalt för råvaran samt bidra till lokala arbetstillfällen. Återigen är detta inte bara intressant för markerna runt Länna utan också för det skogsbruk som bedrivs i resten av länets skogar. En parallell kan dras till arbetet med naturbeteskött, där insatserna för att få till en fungerande miljömärkning kan ge lantbrukarna betalt för det mervärde som betet ger upphov till. Det är möjligt att Uppsala läns regionala skogsprogram, där Upplandsstiftelsen ingår, skulle kunna vara en lämplig plattform för den sortens samverkan.

I den skogliga arbetet som beskrivs ovan sker samverkan framför allt med skogsbolag och andra större markägare, till skillnad från insatserna i odlingslandskapet där arbetet också inkluderar mindre markägare. Det innebär att markägaren inte bor i lokalsamhället och heller inte nödvändigtvis behöver ha något intresse över hur skogsinnehavet påverkar lokalsamhället. Upplandsstiftelsen skulle kunna ha en viktig roll ur ett landsbygdsperspektiv genom att uppmärksamma lokala intressen av hur skogen brukas.

Den pågående skogsdebatten med skog och biologisk mångfald i rampljuset undgår inte Upplandsstiftelsen. En lokal förvaltare lyfter att många mindre markägare i exempelvis trakterna runt Hållnäs känner sig överkörda när den skog som de brukat småskaligt blir naturreservat. Förvaltaren menar att även om inte Upplandsstiftelsen orsakat reservaten så är det ändå lätt att förknippa en organisation som arbetar med naturvård till den sortens konflikter.

Förvaltning av naturområden

Upplandsstiftelsen har egna områden omfattande nästan 11 000 hektar, där organisationen antingen själva äger marken eller har ett långsiktigt arrendeavtal. Dessa marker består av naturområden respektive campinganläggningar. De senare beskrivs i [Campingar och stugbyar](#). I naturområdena genomförs insatser för både naturvård och friluftsliv.

Upplandsstiftelsen ansvarar också för fyra enkla stugor i sina naturområden som går att hyra, för att fler ska ha möjlighet att vistas nära naturen.

Flera av Upplandsstiftelsens områden är naturreservat som bildas av kommuner eller länsstyrelsen. Ibland kan markägare vara måna om att säkerställa långsiktigt skydd eller skötsel av sina marker, men tveksamma till att behöva förhandla med myndigheterna kring detta, då man befärrar att man kan "tvingas" till en lösning man inte är redo för. Här kan Upplandsstiftelsen vara en mellanhand som garant för långsiktigt skydd, där markägaren ingår avtal helt på frivillig basis. Anställda på Upplandsstiftelsen är noga med att inte bidra till att reservat bildas mot markägarens vilja, vilket beskrivs som viktigt för att reservatet ska ses med blida ögon av närboende. Upplandsstiftelsens flexibla organisationsform har också visat sig vara en fördel vid bildande av exempelvis kulturresevatet Lingnåre. Där köpte Upplandsstiftelsen delar av marken i det kommande reservatet från markägare. Det gjorde att reservatet kunde bildas utan att köra över markägarna, vilket var viktigt för Upplandsstiftelsens anseende i trakten.

Områden med betydelse för närboende

Flera av de naturområden som Upplandsstiftelsen förvaltar är populära friluftsområden på landsbygden för närboende. Exempel som lyfts av lokala förvaltare är Härjarö i Enköpings kommun och Källarberget i Tierps kommun. Upplandsstiftelsens kunskap om naturvärden gör att sådana områden skyddas, vilket också säkrar närboendes tillgång till naturområden.

I andra områden har Upplandsstiftelsen själva arbetat för att öka den lokala förankringen. Det finns olika sätt att involvera och skapa engagemang bland de närboende. Ett är genom de skötselråd som Upplandsstiftelsen anordnar. Ett annat är att delegera arbetsuppgifter till lokala aktörer. I Björns skärgård, som förvaltas av Upplandsstiftelsen, är lokala aktörer exempelvis ansvariga för att märka ut leder och sköta båttransporter ut till skärgården. Lokala

företag håller dessutom guidade visningar. Det ger dessutom inkomster till människor som bor i landsbygdsområden.

Kulturreseptatet Lingnåre är ytterligare ett exempel på hur naturområden kan bidra till lokal utveckling. Där har Upplandsstiftelsen investerat i åtgärder för bete, gärdesgårdar och en lada med information om platsen. Området beskrivs av den lokala tillsynsmannen som populärt bland mer långväga besökare. Lokala guider i Lingnåre anordnar visningar i området. Området bidrar alltså dels möjlighet att arbeta på landsbygden, samtidigt som det finns en lokal förankring.

En av förvaltarna på Upplandsstiftelsens kansli betonar att även om Upplandsstiftelsen äger marken kan det finnas andra aktörer som ser marken som "sin". Kommun, arrendator och närboende kan ha starka band till platsen, och är därför viktiga att involvera när någon typ av förändring ska ske. En sådan inkludering kan också bidra med viktig lokal kunskap som Upplandsstiftelsen själva inte har.

Lokala entreprenörer ger arbetstillfällen och acceptans

Att välja lokala entreprenörer bidrar till fler arbetstillfällen på landsbygden och ger en starkare lokal förankring. Det ökar även acceptansen för den åtgärd som genomförs, eftersom närboende blir mer positivt inställda när entreprenörer från trakten anlitas. I

Upplandsstiftelsens verksamhet anlitas ofta olika entreprenörer för att göra naturvårdsåtgärder, snickeriarbeten till friluftsliv, stängsla in mark och andra praktiska åtgärder. Det kan både vara på Upplandsstiftelsens egen mark och på mark där markägaren samarbetar med Upplandsstiftelsen. Samtidigt gör lagen om offentlig upphandling det svårare att anlita lokala företag, särskilt till större arbeten.

Naturinformation

Tillgänglig naturinformation främjar friluftsliv genom att underlätta för att människor att hitta ut till naturen. Upplandsstiftelsen arbetar med naturinformation genom Naturkartan, årliga utflyktsprogram samt genom att peka ut besöksmål som så kallade smultronställen. Dessa tre verktyg presenteras närmare nedan.

Utflyktsprogrammet

I utflyktsprogrammet listas evenemang i naturen som anordnas dels i Upplandsstiftelsens regi, dels av föreningar och andra aktörer. Utflyktsprogrammet anger bland annat om aktiviteten är tillgänglighetsanpassad och om den kan nås med kollektivtrafik. Ur ett landsbygdsperspektiv gynnar det lokala föreningar som själva inte har resurser att marknadsföra sina evenemang.

Naturkartan

Upplandsstiftelsen är ansvarig för Naturkartan i Uppsala län, tillsammans med länsstyrelsen och Biotopia. På Naturkartan finns länets naturområden, leder, rastplatser och annat av intresse för friluftsliv utmärkt. Där syns också information om respektive område, exempelvis var det finns parkeringsplatser och i vilken utsträckning området tillgängligt för människor med funktionsnedsättning. Naturkartan är viktig för länets naturturism, vilket av flera aktörer pekas ut som en viktig näring för att skapa arbetstillfällen och service på landsbygden.

I många kommuner finns det begränsade resurser för friluftslivsåtgärder. Det är särskilt svårt för mindre kommuner att ha fungerande naturinformation på sin egen hemsida. Där har Naturkartan en viktig roll, eftersom den då marknadsför länets alla naturområden oberoende av kommunernas egna resurser. Upplandsstiftelsens arbete med naturinformation skapar även ett nätverk där kommunerna kan lära sig nya sätt att sprida naturinformation av varandra.

Under intervjuerna uppkommer olika idéer för att få fler att hitta till nya naturområden. En idé från anställda på Upplandsstiftelsen är att ställa ut naturinformation om andra naturområden i ett visst område, inte bara om det aktuella området. En idé skulle därför kunna vara att göra det lätt att tipsa andra om naturområden som de besökt. Det skulle kunna ske genom att uppmuntra besökare att dela sin naturupplevelse med andra eller att anordna en lokal tävling där bidrag består av att tipsa om sitt favoritnaturområde på sociala medier. Det skulle kunna locka ut fler, eftersom människor ofta är mer benägna att besöka natur som de har fått tips om av bekanta. Förutom att locka ut fler i naturen skulle det också kunna vara stärkande genom att skapa en stolthet över den natur som finns på platsen.

Smultronställen

Upplandsstiftelsens arbete med smultronställen är ett samarbete med länets kommuner. Smultronställen är platser med värde för både natur och friluftsliv, som är enkla att hitta ut till. Genom att peka ut dessa blir det lättare för besökare att upptäcka attraktiv natur. Upplandsstiftelsen har egna smultronställen på mark som organisationen själva förvaltar, medan kommunerna är ansvariga för övriga smultronställen. Ofta kan det handla om platser som vissa närboende känner till sen innan, men som genom märkningen blir kända för fler. Det ger området en statushöjning och kan dessutom förbättra kommunernas arbete med friluftsliv när det finns tydliga platser utmärkta för besökare i naturen.

Ett exempel på hur arbetet med smultronställen kan bidra till landsbygdsutveckling är Tegelsmorasjön utanför Örbyhus. Föreningen Tegelsmorasjön genomför naturvårdande åtgärder i vattendraget, som är markerat som smultronställe. Den marknadsföring som smultronställemärkningen innebär har stor betydelse, eftersom den gör att fler får upp ögonen för platsen. Information på nätet om parkering och andra praktiska detaljer underlättar för fler att hitta dit. Platsen är ett attraktivt utflyktsmål för närboende, men också för mer långväga fågelskådare. När fler lockas dit blir det också fler som bryr sig om sjön och vill stötta föreningens arbete för biologisk mångfald på platsen. Föreningen är i sig viktig, enligt ordföranden, eftersom det är ett engagemang där de boende kan göra något positivt för sin bygd. Vikten av lokalt engagemang på landsbygden återkommer i flera intervjuer.

Samarbetet med Tegelsmorasjön visar också hur Upplandsstiftelsen kan stötta det lokala civilsamhället. Under en bioblitz 2018 i samarbete med föreningen, hjälpte Upplandsstiftelsen till med bland annat fiskeexperter som drog upp fisk och visade för skolbarn. Föreningar kan även få hjälp med marknadsföring, som att annonsera i utflyktsguiden. Ordförande i föreningen Tegelsmorasjön lyfter det som ett bra exempel på hur Upplandsstiftelsen kan stötta den lokala föreningen. Att anordna ett evenemang i samarbete med en lokal förening är bra eftersom det finns en plattform som kan ta vara på de positiva effekterna av evenemanget. Publika evenemang i samarbete mellan Upplandsstiftelsen och det lokala civilsamhället kan - förutom att vara en mötesplats samt bidra till naturupplevelser - göra att fler får upp ögonen för föreningen och vill engagera sig, vilket är en viktig aspekt av landsbygdsutveckling.

Campingar och stugbyar

Upplandsstiftelsen har tre campingar och stugbyar: Ängskärs havscamping, Rävstens stugby samt Rullands camping, som samtliga ligger på Uppsala landsbygd. Syftet är att underlätta för naturturism. Det här avsnittet redogör för anläggningarnas effekter på landsbygden i anslutning till dessa.

Arbetsstillfällena och bättre service

Campingarna och stugbyarna ger dels upphov till direkta arbetsstillfällena, genom de som arbetar i verksamheten. I Rullands, den största av anläggningarna, har runt 35 anställda sommartid. Anläggningarna ger också indirekt upphov till arbetsstillfällena kopplat till de verksamheter som boende på anläggningarna bidrar till - restauranger, matbutiker och annan service. En insats för landsbygdsutveckling som lyfts av en anställd på Upplandsstiftelsen är att anläggningarna skulle kunna ha mer lokalproducerad mat i sina serveringar för att stötta det lokala lantbruket.

Bättre kundunderlag genom turism för serviceföretag gör även att invånarna får bättre tillgång till den typen av service. Arrendatorn på Rävsten uppger att besöksnäringen på Gräsö ger underlag till förbättrad service, bland annat genom att bidra till bättre kundunderlag för den lokala matbutiken. Anläggningen på Rävsten kan även komma att möjliggöra fiberutbyggnad, även om det inte blivit av än. Arrendatorn ser även utvecklingspotential för besöksnäringen på Gräsö, bland annat lyfter denne att det borde finnas underlag att etablera ett café på ön särskilt under turistsäsongen, eventuellt också övriga delar av året.

Samtidigt har besöksnäringens bidrag till landsbygden vissa begränsningar. Arbetsstillfällena är ofta säsongsbetonade. Det är även möjligt att den service som turismen gynnar inte alltid överensstämmer med den service som efterfrågas av de fastboende i området.

Vikten av gemenskap och lokalt samarbete

Arrendatorn på Rävsten lyfter även att gemenskap på landsbygden gynnar företagande och att goda relationer är en förutsättning för landsbygdsutveckling. Genom att samarbeta och tipsa om varandra kan aktörer stötta andra verksamheter i området. Exempelvis säljer Rävstens camping livsmedel som en lantbrukare i skärgården producerar, vilket campingen inte tjänar något på, men som är viktigt för att utveckla området som helhet. Anläggningen får själva

hjälp med exempelvis matlagning och båtturer när trycket är högt på campingen. Möjligtvis är fler lokala samarbeten något som skulle kunna utvecklas också på övriga anläggningar i Upplandsstiftelsens regi.

Anläggningen på Rävsten bidrar också till platsstolthet bland de närboende, vilket märks i närvaron på sociala medier. Genom inlägg från campingen får också närboende upp ögonen för natursköna platser i området som de annars kan bli hemmablinda för. Mest positiv respons får arrendatorn för inlägg som visar arbetet “behind the scenes” på campingen. Bilden av engagemang och hårt arbete bakom verksamheten på Gräsö kan bidra till en allmänt stärkt platsidentitet och stolthet över lokalsamhället.

Besöksnäring på landsbygdens villkor

Besöksnäringen ses som en viktig del av landsbygdsutveckling, samtidigt som det behövs en balans mellan turisternas och lokalbefolkningens behov. Vissa av de intervjuade lyfter risker med att besöksnäringen bedrivs på ett sätt som utvecklar landsbygdssamhället i en oönskad riktning. Tillsynsmannen för Härjarö berättar om att den camping som tidigare låg där inte gav en önskvärd utveckling för platsen. Campinggästerna var stökiga, festade i skogen och gjorde att andra besökare drog sig för att åka dit. Nu när campingen lagt ner kan området vara ett lugnt, trevligt rekreationsområde för både närboende och långväga gäster, enligt den lokala tillsynsmannen.

Arrendatorn för Rävsten nämner att det inte är önskvärt att exploatera Gräsö för hårt, och lyfter att Upplandsstiftelsen har en passande vision av hur Gräsö ska utvecklas. Istället för “vattenskotrar och exploatering” kan Gräsö bli attraktivt genom friluftsliv, ökade naturvärden och att platsen blir tillgänglig för fler. Arrendatorn uppger att den lokala förankringen är viktig för campingen och att turismen sker på ett sådant sätt att det upplevs som positivt av människorna som bor i området. Eftersom campingen på flera sätt är beroende av goda relationer med närboende skulle en alltför exploaterande besöksnäring slå tillbaka mot anläggningen. Samtidigt kan den lokala förankringen också göra att närboende får en ökad förståelse för turismen i området.

Friluftsliv och folkhälsa

Ur ett landsbygdsperspektiv är friluftslivsområden viktiga för att locka besökare till platsen, samt att lokalbefolkningen ska ha områden att vistas i. Det här avsnittet redogör för hur Upplandsstiftelsens insatser för friluftsliv tar vara på dessa möjligheter. Upplandsstiftelsen förvaltar kanot- och vandringsleder, och hyr ut stugor i vissa naturområden. Organisationen anordnar även friluftaktiviteter för olika grupper, vilket sänker trösklarna för att vistas i naturen och gör att fler får upp ögonen för friluftsliv. I arbetet med tillgänglighet ingår att utforma rekreationsområden så att människor med funktionsnedsättning kan besöka dessa.

Upplandsleden

Upplandsstiftelsen är huvudansvarig för Upplandsleden. Länets kommuner står för driften, medan Upplandsstiftelsen är ansvarig för större investeringar, exempelvis om det behövs en ny grillplats. Upplandsleden nyttjas av både närboende och turister, även utländska. I intervjuer med aktörer på landsbygden såväl som anställda på Upplandsstiftelsen framgår att leden också är viktig för att närboende ska komma ut i naturen till vardags.

Vad gäller naturturism har Upplandsleden potential att skapa arbetstillfällen och gynna service i de lokalsamhällen som leden passerar, eftersom turismen ger bättre underlag för exempelvis mataffärer, uthyrning av boende och restauranger. Upplandsstiftelsen har möjlighet att bidra med information om sevärdheter och service i direkt anslutning till leden. Det gynnar lokala företag och attraktioner på landsbygden, som tack vare förbipasserande vandrare får fler besökare. I den nya etappen mellan Siggeforasjön och Ingbo källor ligger exempelvis en hembygdsgård som drivs av en enskild markägare. När den nya etappen etableras kan hembygdsgården pekas ut som besöksmål för vandrare. Det bidrar både till markägarens verksamhet och till upplevelsen för vandrarna. Längs Upplandsleden sätts informationsskyltar upp, där lokal kunskap om platsens historia kan lyftas fram. Även om informationen framförallt är riktad mot besökare kan den bidra till känslan av platstillhörighet och stärka relationen till landskapet också för närboende.

Från intervjuer med anställda på Upplandsstiftelsen framgår särskilt två utmaningar vad gäller att utveckla naturturism på landsbygden. För det första saknas information riktad till turister om de samhällena som ligger längs Upplandsleden. Att uppmärksamma attraktioner och service i dessa samhällen skulle kunna göra leden mer attraktiv som turistmål. Här finns

ett behov av en samordnande aktör i länet som kan ansvara för att sprida aktuell turistinformation. Den andra är svårigheten att nå etapper längs leden med kollektivtrafik, särskilt efterfrågats lämpliga dagsetapper. Här samarbetar Upplandsstiftelsen med Länsstyrelsen för att ta fram förslag på sådana vandringar längs leden. Den sortens information underlättar för fler att gå längs leden och öppnar upp för naturturism på landsbygden även för de som inte har tillgång till bil.

Mötesplatser i naturen

Ett exempel på Upplandsledens lokala betydelse är projektet “Mötesplats Härnevi”. Det är ett Leaderprojekt som Härnevi Hembygdsförening har drivit tillsammans med Upplandsstiftelsen och andra lokala aktörer. Projektet har resulterat i ett naturrum, boulebanor, grillkåta, grillplats samt motionsspår och utegym i vid Härnevi IP, som ligger längs Upplandsleden. Grillplatsen har blivit en naturlig plats för familjer och föreningar i området att anordna träffar på. Projektet visar att lokala samarbeten med tät kontakt mellan lokala aktörer är en styrka för landsbygdssamhällen, vilket också arrendatorn på Rävsten reflekterar kring, se [Campingar och stugbyar](#). Representanter från hembygdsföreningen är också engagerade i andra lokala föreningar, vilket ger en förankring som underlättar samarbeten. Inför jubileumsdagen 2022 som ska uppmärksamma “Mötesplats Härnevi” hjälper exempelvis föreningarna i trakten till med att ordna aktiviteter och marknadsföra evenemanget till sina medlemmar. En styrka som lyfts är att hembygdsföreningen aktivt har delegerat arbete, vilket gjort att många involverats i projektet. Det har flera fördelar - dels minskar arbetsbördan när fler hjälps åt, dels stärks det långsiktiga engagemanget i föreningen när fler inkluderas. Att involvera fler är också något som diskuteras av Upplandsstiftelsens förvaltare när de beskriver verktyg för att stärka den lokala förankringen till organisationens naturområden.

Ett annat friluftsjakt med lokal betydelse är inrättandet av Salstaleden mellan Vattholma och Skyttorp. Leden har blivit populär för närboende såväl som besökare utifrån. Grundaren till leden berättar att det tidigare mest var hon som gick där. “Det krävs en markerad led för att folk ska hitta ut”, menar hon. Förutom att gynna friluftsliv är leden också viktig för att sätta Skyttorp på kartan och bidra med något positivt till trakten. Grundaren reflekterar också över vad som skulle kunna utveckla Skyttorp för de som bor där. Att ha nära till områden för friluftsliv är viktigt för att ska trivas där hon bor, men också mötesplatser som café eller

gemensamma gympapass nämns. Just mötesplatser beskrivs av flera aktörer som en viktig del i att skapa ett attraktivt samhälle.

Ett dilemma är hur allmänna friluftsanläggningar, i stil med den på Härnevi IP, ska vara öppna för så många som möjligt och samtidigt tas väl hand om. Anläggningen på Härnevi IP är öppen för alla och skulle därför kunna vara utsatt för vandalism eller ovarsam hantering. Den risken minskar dock eftersom anläggningen kommit till genom ett lokalt initiativ och sköts av lokala aktörer. Anställda på Upplandsstiftelsen menar att den sortens lokal förankring viktigt, eftersom det bidrar till vad de kallar "social kontroll". Folk blir mer varsamma om allmänna tillgångar när de känner den som har hand om det, jämfört med om det hade varit en utomstående parts ansvar.

Kanotleder

Upplandsstiftelsen förvaltar fyra kanotleder - Tämnrån, Kolarmora, Fyrisån och Lilla Färnässets kanotled - som alla går genom olika landsbygder i länet. I anslutning till lederna finns kanotuthyrning och i fallet med Tämnråns kanotled även närliggande service i form av exempelvis restauranger och caféer. Som exempel kan nämnas att två företag som hyr ut kanoter har startat upp längs leden. En del av kanotledens syfte är besökarna ska upptäcka de lokalsamhällen som leden passerar, vilket främjar arbetstillfällena och viss service i dessa orter. Som i fallet med Upplandsleden skulle besöksnäringen gynnas av en samordnande aktör för hela länet, som kan marknadsföra kanotlederna och samtidigt ha uppdaterad information om logi, matservering, och annan turistinformation.

Folkhälsa i natur för alla

Upplandsstiftelsen driver arbetet med FiNA, Folkhälsa i natur för alla, med syftet tillgängliggöra naturen för fler. Här ingår flera projekt med olika målgrupper: nyanlända, förskolebarn, äldre och människor med funktionsnedsättning.

Testpatrullen är en grupp bestående av människor med olika funktionsnedsättningar, som besöker naturområdena i länet för att pröva deras tillgänglighet. Fiskebryggor, badplats, grillmöjligheter och fågeltorn är exempel på anläggningar som utsetts som tillgängliga. Flera av dess tillgänglighetsanpassade områden ligger på landsbygden. Det kan locka fler typer av besökare till området, samt bidra till friluftsliv och därmed ökat välbefinnande hos landsbygdsbor med funktionsnedsättning. Ett exempel är det tillgänglighetsanpassade fisket i

en sjö vid Söderfors. Där samarbetar Upplandsstiftelsen med den lokala fiskevårdsföreningen för att ytterligare tillgängliggöra området. Platsen lockar både långväga gäster och närboende. En viktig del av tillgänglighetsarbetet är att ha tydlig information om områdets tillgänglighet som potentiella besökare kan ta del av innan de åker ut till området, exempelvis om det finns en tillgänglighetsanpassad toalett. Systemet med färdtjänst är ett hinder för att besökare utifrån med funktionsnedsättningar utifrån ska kunna ta sig till områdena, då det är snårigt att få till färdtjänst över kommungränserna.

Upplandsstiftelsen har även utbildat flerspråkiga naturvägledare för att öka kunskap om natur och friluftsliv hos nyanlända. Dessa har genomfört aktiviteter i tätortsnära natur kring Uppsala stad. Att sprida samma slags aktiviteter i samhällen utanför Uppsala stad skulle kunna vara ett sätt att få nyanlända att känna en ökad platstillhörighet. Det skulle också kunna ge upphov till möten mellan nya och gamla invånare i dessa lokalsamhällen.

En del av arbetet inom FiNA bedrivs både i länets städer och landsbygder. Det gäller exempelvis projektet Träffpunkten flyttar ut. Träffpunkter är ett koncept i Uppsala kommun som anordnar aktiviteter för äldre än 65 år. Upplandsstiftelserna hjälper dessa att genomföra enkla aktiviteter i naturen anpassade för äldre. Flera träffpunkter ligger i kommunens landsbygdssamhällen. Upplandsstiftelsen håller även kurser för vårdpersonal i hur uteverksamhet för seniorer kan bedrivas. Utevistelserna ger äldre en mötesplats där de dessutom kan uppleva något som de själva kanske inte tagit sig ut på. Anställda som arbetar med detta uppger att utevistelserna bidrar till gemenskap och att det sociala samspelet fungerar bättre jämfört med att ha aktiviteter inomhus.

Ett annat exempel är Upplandsstiftelsens samarbete med de kommunala öppna förskolorna i Uppsala län. Syftet är att fler av förskolans aktiviteter ska ske ute i naturen. På de öppna förskolorna följer en vuxen med sitt barn och kan där få stöttning i föräldraskap och andra relevanta frågor för en småbarnsförälder. Anställda på Upplandsstiftelsen noterar att många som är föräldrar inte har någon egen koppling till natur och friluftsliv, vilket uteaktiviteterna i de öppna förskolorna kan ändra på. Den öppna förskolan i Tierps kommun har ett intressant arbetssätt ur ett landsbygdsperspektiv. Där åker pedagogen på kommunens öppna förskola ut till kransorter för att anordna utomhusaktiviteter. Anställda på Upplandsstiftelsen menar att det ger föräldrar en naturlig koppling till tätorten. Det gör det också enklare för småbarnsföräldrar utanför kommunens centralort att delta på Öppna förskolans verksamhet.

Utomhuspedagogik

Utomhuspedagogik ger barn möjligheten att lära in ute. Det är viktigt för att lära sig om naturen, men också andra skolämnen. Utöver kunskapsinläring bidrar vistelse i naturen till psykiskt och fysiskt välmående. Utomhuspedagogik kan också med fördel kombineras med friluftsliv - att lära sig med utgångspunkt i den plats man befinner sig på. Det skapar nyfikenhet, väcker intresse och gör det lättare att lära in när kunskapen kan tas in med fler sinnesintryck. Att vistas ute i naturen gör även barn mer bekväma med vara utomhus och ökar deras förståelse för att skydda natur.

De anställda på Upplandsstiftelsen arbetar till stor del med att utbilda pedagoger, för att de ska jobba mer med utebaserad undervisning. Utomhuspedagogen på Upplandsstiftelsen menar att detta ger större effekt jämfört med om Upplandsstiftelsen själva ska genomföra all pedagogisk verksamhet. En annan idé är att inrätta ett pedagognätverk, där anställda på Upplandsstiftelsen skickar ut nyhetsbrev till länets pedagoger med utomhuspedagogiska tips. Det är ett arbetssätt som kan vara intressant också för Upplandsstiftelsens övriga verksamheter. Till exempel om det skulle vara möjligt att utbilda rådgivare i jord- och skogsbruk för att öka kunskapen om naturvårdsinsatser hos fler markägare.

Ett pågående projekt på Upplandsstiftelsen är att utveckla utomhuspedagogik för gymnasieelever. Just unga i tonåren samt unga vuxna är en målgrupp som är sparsamt involverad i Upplandsstiftelsens verksamhet, samtidigt som många aktörer pekar ut att det är viktigt att få unga på landsbygden att trivas i sitt lokalsamhälle. Där är arbetet med utomhuspedagogik intressant, eftersom den når ut till ungdomar via skolorna.

Utomhuspedagogik på landsbygden

En del av arbetet med utomhuspedagogik är det som sker via länets naturskolor. Det finns naturskolor i fem av länets kommuner. Ju närmare en skola har till naturskolan, desto lägre är tröskeln att besöka den. Det kan vara en nackdel för landsbygdsskolor som ligger långt från naturskolan. Tierps naturskola har ett intressant arbetssätt där naturskolan åker ut till skolorna istället för att enbart ha en fast plats för verksamheten. Modellen (som påminner om hur Tierps öppna förskola arbetar, se [Folkhälsa i natur för alla](#)) skulle kunna utvecklas också i de andra kommunerna. Att etablera naturskolor i samtliga kommuner är också en åtgärd som gör

att fler skolor, både på landsbygden och på större tätorter, får tillgång till ett utomhuspedagogiskt sammanhang.

Utomhuspedagogik och platstillhörighet

Naturskolan och utomhuspedagogiken en avgörande roll för att ge barn positiva upplevelser av naturen i sitt närområde, till exempel i samarbetet mellan Upplandsstiftelsen och Älvkarleby golf. Golfklubben äger mark med naturvärden och tar emot elevbesök där eleverna får göra någon form av naturvårdande insats i området, som att plocka skräp. En av naturpedagogerna betonar att utomhuspedagogiken gör att barn får upp ögonen för naturen i allmänhet genom att lära sig se vissa arter eller fenomen. Det underlättar att skapa en relation till sitt närområde. Det är viktigt oavsett om man växer upp i en stad eller på landsbygd. Däremot kan det ha extra stor betydelse i landsbygdsområden där det kanske finns ett begränsat utbud med aktiviteter eller annan service, och där den natur som finns heller inte alltid är lika tydligt friluftsanpassad som tätortsnära natur ofta är.

Avslutande diskussion

Rapporten har undersökt Upplandsstiftelsens arbetssätt och verksamhet ur ett landsbygdsperspektiv, för att granska hur åtgärder för naturvård och friluftsliv kan bidra till samhällsutveckling på landsbygden. I den här avslutande diskussionen presenteras rapportens kärnpunkter: Upplandsstiftelsens samarbete med landsbygdsaktörer, hur verksamheten bidrar till platstillhörighet och gemenskap, insatser för ett hållbart jord- och skogsbruk, friluftsliv och folkhälsa för landsbygdsbefolkningen, organisationens bidrag till arbetstillfällen och service på landsbygden samt naturturism.

Samarbete med lokala aktörer gynnar landsbygden

Kartläggningen av Upplandsstiftelsens verksamhet visar att själva arbetssättet har betydelse för landsbygdsutveckling. Det är alltså inte bara resultatet utan också vägen dit som spelar roll. Genomgående för hela Upplandsstiftelsen är samarbetet med aktörer på landsbygden, vilket präglar arbetssättet. Där är det viktigt att ge inflytande i processen till de parter som är med. Markägare, entreprenörer och civilsamhälle är aktörer som Upplandsstiftelsen av naturliga skäl arbetar nära. Dessa får möjlighet att påverka utvecklingen i sitt närområde och vara delaktiga i de sakområden som Upplandsstiftelsen driver. I verksamhet som Upplandsstiftelsen initierat ser organisationen till att inkludera lokala intressenter för att skapa förståelse för insatserna och hämta in lokal kunskap. I insatser som initierats av lokala aktörer bidrar Upplandsstiftelsen med kunskap, finansiering och andra resurser för att möjliggöra genomförandet. Att känna sig behövd och kunna bidra, inte minst genom ideellt engagemang, är viktigt för att ha en meningsfull tillvaro på platsen där man bor. En fråga att ta vidare är *vilka* som får ta del av Upplandsstiftelsens begränsade resurser, exempelvis vilka föreningar, markägare, och så vidare, som Upplandsstiftelsen ska prioritera att samarbeta med.

En annan viktig aspekt av samverkan är det som sker mellan aktörer på landsbygden. Goda relationer mellan företag, föreningar och privatpersoner i trakten gör att parterna kan hjälpas åt och åstadkomma mer än vad som är möjligt på egen hand. Att som campingägare hänvisa turister till den lokala matbutiken eller att föreningar ordnar gemensamma evenemang är olika sätt att stärka lokalsamhället.

Tonåringar och unga vuxna på landsbygden är en grupp som sällan inkluderas i Upplandsstiftelsens verksamhet, med undantag för det utomhuspedagogiska arbete som riktar sig till högstadiet och gymnasiet. Ungdomar har dock sällan rollen av att själva bidra med idéer. Det vore intressant att göra en undersökning av vad den gruppen tycker om natur och friluftsliv och om det är något de skulle vilja vara mer involverade i. Det skulle dessutom vara givande att höra allmänt om vad de skulle vilja förändra i sitt lokalsamhälle och se om det finns några överlappande intressen med Upplandsstiftelsens verksamhet. Ett projekt som har fått mer naturovana ungdomar ut i naturen är ett projekt i Fältbiologernas regi som kallas "Naturmakt". Där hjälper en anställd projektledare en grupp ungdomar att anordna en naturaktivitet för andra unga, med teman som odling, hav eller arktkunskap. Aktiviteterna marknadsförs dels med att deltagarna får naturupplevelser, men också att det är en möjlighet att göra skillnad och lära sig påverka i miljöfrågor. Projektet har för många blivit en väg in i föreningens övriga verksamhet. Något liknande skulle kunna vara intressant för unga som upplever att de inte har möjlighet att påverka, vilket kan vara av särskild vikt i landsbygdssamhällen där det inte finns samma utbud av sammanhang för unga som i större samhällen.

Naturens bidrag till platstillhörighet och gemenskap

De åtgärder som Upplandsstiftelsen genomför kan också bidra till en positiv bild av platsen för såväl invånare som utomstående. I samarbetet med markägare i jordbrukslandskapet framgår att dessa ofta känner en stolthet över att kunna göra åtgärder på sin mark, till exempel genom att hålla naturbetesmark öppen. Också de åtgärder som lokala föreningar genomför är märkbart viktiga för de engagerade, som arbetet med Mötesplats Härnevi och i Föreningen Tegelsmorasjön. Här stärker Upplandsstiftelsen engagemanget genom att bidra med motivation och resurser. Även Salstaleden mellan Skyttorp och Vattholma är ett fall där arbetet med leden ger en positiv effekt på självbilden i lokalsamhället.

Mötesplatser är viktigt för att invånare ska trivas och känna gemenskap i sitt samhälle. Upplandsstiftelsens evenemang för att uppmärksamma natur samt organisationens insatser för friluftsliv (exempelvis grillplatser) är sätt att skapa mötesplatser med utgångspunkt i naturvård och friluftsliv. I intervjuer med landsbygdsaktörer efterfrågas fler mötesplatser, särskilt på de mindre orter där det inte finns så många naturliga sammanhang eller gemensamma aktiviteter. Att i sådana områden satsa på fler mötesplatser i naturen skulle

kunna förbättra folkhälsa, sänka trösklar för att upptäcka natur och samtidigt bidra till gemenskap i landsbygdssamhället.

Relationen mellan utomhuspedagogik och platstillhörighet är särskilt intressant ur ett landsbygdsperspektiv. Skolor eller fritids som besöker en viss plats i närområdet skulle kunna använda platsen för att ge barnen en relation till landskapet och närområdet, till exempel genom att berätta om platsens historia och varför den ser ut som den gör idag. Att göra barn bekväma med att vistas i naturen kan förhoppningsvis bidra till en mer meningsfull fritid.

Insatser för ett hållbart skogs- och jordbruk

Genom sitt arbete med att restaurera betesmarker hjälper Upplandsstiftelsen lantbrukare att bidra till biologisk mångfald. Åtgärderna förbättrar dessutom lantbrukens lönsamhet, särskilt i trakter med historia av ett mer småskaligt brukande. På så sätt främjar organisationen en hållbar omställning av jordbruket. Det gynnar också livsmedelsförsörjningen eftersom marker som hålls öppna av naturvårdande skäl utgör en foderresurs som kan komma till användning vid krisår. En annan aktuell utmaning för jordbruket är de allt dyrare insatsvarorna, som gödsel, drivmedel, växtskyddsmedel och utsäde. Upplandsstiftelsens nystartade biogasprojekt är intressant eftersom fler biogasanläggningar skulle kunna underlätta för naturvården genom att ta vara på slätterhö och samtidigt minska lantbrukets importberoende.

I arbetet med åtgärder i jordbrukslandskapet samarbetar Upplandsstiftelsen med lokala markägare som bor i området. Det skiljer sig från naturvårdsarbetet i skogen, där markägarna ofta är större bolag utan lokal anknytning. Ett sådant bolag kan bedriva verksamhet utan att nödvändigtvis ha lokalsamhällets utveckling i åtanke. Där kan det vara värt att reflektera över i vilken utsträckning Upplandsstiftelsen genom samarbete i naturvårdsfrågor dessutom skulle kunna bidra ur ett landsbygdsperspektiv.

Skogsbruket har stora utmaningar, dels vad gäller att gynna naturvärden, men också att hantera granbarkborre och andra hot mot produktionen. Dessa utmaningar kommer öka med ett förändrat klimat. En gemensam lösning är att övergå till ett mer varierat skogsbruk, där satsningen på lövskog i såväl skyddad som brukad skog är av stor vikt. Två utvecklingsmöjligheter nämns i rapporten. För det första skulle det vara intressant att utreda vilka insatser som skulle främja en träindustri med avsättning för lövvirke. På så vis kan

skogsägare få incitament till att gynna löv på sina marker. För det andra skulle det vara intressant att använda skogarna i Upplandsstiftelsens projekt till demonstrationsytor, där enskilda markägare och skogliga rådgivare kan utbildas i åtgärder för naturvård såväl som ett mer resilient skogsbruk.

Friluftsliv och folkhälsa för landsbygdsbefolkningen

Bland Upplandsstiftelsens naturområden finns både attraktiva besöksmål för utomstående och viktig närnatur för folk i trakten. Flera av de områden som Upplandsstiftelsen förvaltar är populära friluftsområden för lokalbefolkningen. Tillgänglig natur bidrar till förbättrad folkhälsa och välbefinnande. Från intervjuerna och deltagande i Upplandsstiftelsens verksamhet framgår det att friluftsliv också kan öka känslan av platstillhörighet samt fungera som lokal mötesplats, vilket gör det mer attraktivt att bo i ett lokalsamhälle. Till exempel är Upplandsleden inte bara ett besöksmål för utomstående, utan också attraktiv som vardagsnatur bland många närboende där de kan ta en promenad eller joggingtur.

Upplandsstiftelsens verksamhet inom folkhälsa tillgängliggör natur i både stads- och landsbygdsområden. Vissa folkhälsoprojekt är mer fokuserade till stadsområden, som arbetet med öppna förskolorna i Uppsala och insatser mot människor med utländsk bakgrund. Folkhälsoprojekt som bedrivs även på landsbygden är bland annat samarbetet med Träffpunkter i Uppsala kommun och öppna förskolan i Tierp. Tierps naturskola åker runt till olika platser istället för att ha en fast plats. Det är ett exempel på ett arbetssätt som gör det lättare att nå ut till flera delar av länet, ett arbetssätt som kan gynna landsbygden. Ett annat sätt att nå ut till hela länets skolor med utomhuspedagogik kan vara att starta ett nätverk för pedagoger, för att få in utomhuspedagogik i skolornas verksamhet oberoende av hur nära de har till en naturskola. Det är extra relevant med tanke på att Heby, Östhammar och Älvkarleby kommuner saknar naturskolor.

Arbetsstillfällena och service

Upplandsstiftelsens verksamhet bidrar till direkta och indirekta arbetsstillfällena på landsbygden. Direkta arbetsstillfällena skapas när stiftelsen anlitar tjänster från lokala entreprenörer, till exempel för att utföra naturvårdsåtgärder, hålla guide turer eller sköta driften för friluftsanläggningar. Åtgärderna i jordbrukslandskapet gör att fler kan fortsätta bedriva lantbruksföretag på landsbygden. Även Upplandsstiftelsens camping- och

stuganläggningarna bidrar till arbetstillfällena. Genom att bidra till friska ekosystem gynnas indirekt arbetstillfällena i exempelvis småskaligt fiske.

En utmaning vad gäller att köpa lokala tjänster är lagen om offentlig upphandling. Bättre möjligheter att välja lokala entreprenörer för exempelvis en viss naturvårdsåtgärd skulle gynna lokala arbetstillfällena och öka den lokala förankringen för de projekt som bedrivs. Exempelvis får åtgärder och insatser större förståelse om fler lokala aktörer är inblandade, vilket underlättar för det fortsatta arbetet i området.

Besöksnäring och naturturism - på landsbygdens villkor

Service och indirekta arbetstillfällena uppstår även från den besöksnäring som naturturismen genererar. Upplandsstiftelsens insatser för friluftsliv och naturvård bidrar till en avgörande infrastruktur för naturturism, till exempel arbetet med Upplandsleden och kanotleder. Tillgänglig naturinformation är en central del för att människor ska besöka naturen, som genom Upplandsstiftelsens arbete med Naturkartan, utflyktsprogram och "smultronställen". Informationen är särskilt betydelsefull för naturturismen genom att människor hittar naturområden som ligger lite längre bort. Däremot saknas i nuläget en aktör eller metoder som kan bidra med information om logi, restauranger och annan service i närheten av besöksmålet - något som skulle gynna arbetstillfällena och lokal service på landsbygden. Samtidigt är det flera som betonar att turismen behöver utvecklas så att området fortfarande känns attraktivt för de som bor där. Besöksnäringen kan ha en stor betydelse för ett landsbygdssamhälle, men behöver ske på ett sätt som accepteras och ses som positivt av lokalinvånarna.

Särskilt två utvecklingsmöjligheter pekas ut för att gynna turism på landsbygden. För det första att tillhandahålla information riktad till turister som vill besöka naturen i länet, där det står om lokal service, boendemöjligheter och dylikt. Upplandsstiftelsen har arbetat med detta i etablerandet av Tämnråns kanotled. En extern aktör med ansvar för turistinformation i hela länet skulle dock vara värdefullt. För det andra att förbättra möjligheten att bedriva friluftsliv utan bil, till exempel genom att få fler naturområden tillgängliga genom kollektivtrafik, eventuellt kombinerat med cykeluthyrning.